

FATİH SULTAN MEHMED HAN VE DÖNEMİ

Editör:

Dr. Ayşenur Bilge Zafer

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç

Prof.Dr. İlhan Genç

Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

Gaye Kitabevi

BURSA 2016

BURSA

OSMANGAZİ BELEDİYESİ YAYINLARI

Ulubatlı Hasan Bulvarı No: 6 Santral Garaj / Bursa

Tel: 0.224.444 16 01 Faks: 0.0224.270 70 63

www.osmangazi-bld.gov.tr

Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi

Editör:

Dr. Ayşenur Bilge Zafer

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç

Prof.Dr. İlhan Genç

Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

Proje Koordinatörü:

Kenan Kır

Osmangazi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

Proje Basım Koordinatörü:

Gülşah Cebelli Öncel

Osmangazi Belediyesi Basım Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü

Organizasyon Sorumlusu:

Mehmet Uzun

Osmangazi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü

ISBN 978-605-66006-4-7

1. Basım Nisan 2016

Kapak Resmi:

Sultan II. Mehmed'in minyatürü (Lokmân bin Hüseyin el-Urmevî,

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâilî'l-Osmâniyye, AETrh 1216)

Kapak minyatürünü temin eden Melek Gençboyacı Hanımefendiye teşekkür ederiz.

Kapak / İç Düzen:

Gaye Kitabevi

Baskı: Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti. - Sertifika No: 15366

Türk Jeopolitiğinin Kurucusu Olarak Fatih Sultan Mehmed

Yücel Öztürk*

Karadeniz Jeopolitiğine Kısa Bir Bakış

Jeopolitik, dünya savaşlarına götüren uzun süreçlerde batılıların coğrafyayı kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirme ve kıymetlendirme anlayışı ve çabalarının bir ifadesi olarak doğmuş, zamanla tarihî analizin de içine girmiştir.¹ Jeopolitik, bir mekânın başka mekânlarla olan ilişkilerinin niteliğine göre şekillenir. Bu ilişkinin

---

* Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Gearoid Ó Tuathail and Gerard Toal, "Problematising Geopolitics: Survey, Statesmanship and Strategy", *New Series*, Vol. 19, No. 3 (1994), pp. 259, 260. Jeopolitik perspektif, bir devlet adamının zihninde, çıkar, ihtiras, öznel algı, nesnel gerçeklik, mukavemet, meydan okuma, vs. gibi sübjektif ve objektif anlamları çağrıştıracaktır. Tarihçi, böylesine muğlak ve birbirine zıt anlamlar içerebilen bir alanda, kendi objektif algılamasını yaratmak zorundadır. Tarihçi, coğrafyayı, sosyal, politik, kültürel ve iktisadî nüansları içinde kavramaya çalışır. Devlet adamı nezdinde yaşanan anın gerçeği doğrultusunda yatay bir kavrayışa tabii unsurları tarihi derinliği içinde dikey olarak ele alır. Özellikle dikey perspektif, tarihçiyi yaşanan zamanın sübjektif algılamasının dışına çıkmaya, uzun süre içinde coğrafya üzerinde egemen olan farklı siyasî, kültürel ve iktisadî yapıları coğrafi düzlem içinde analiz etmeye zorlar. Kissinger'e göre, jeopolitik perspektifin temelinde barışı koruma düşüncesi yatar. Tarihi tecrübeye göre barışı korumak, süper güçler arasındaki dengenin sürdürülmesine bağlıdır. Bunun için, devlet politikaları, tarihi dersler ışığında, kişiler üstü bir anlayışta, coğrafi ve politik realiteler doğrultusunda sürdürülmeli, gelip geçici bir nitelik taşımamalıdır. Yani, ferdi irade, bu tarihi derslerin üzerine çıkmamalıdır. Kissinger, Jeopolitiğin temel prensiplerini, dengeli olmak (belirsiz olmamak), gerçekçi olmak (hayalci olmamak), akılcı olmak (ideal merkezli olmamak), aşkın bir algılamaya sahip olmak (münferit kalmamak) şeklinde ele alır. Kissinger, jeopolitiğin nihai hedefinin politik bir denge sağlamak ve barışı tesis etmek olduğunu düşünür Bkz. Aynı makale, s. 263 – 264.

niteliği, insan, toplum ve devletlerarası ilişkiler içinde ortaya çıkar. Jeopolitik, bu bakımdan, sayılamayacak kadar faktörün birbiriyle ilişkisiyle ortaya çıkan karmaşık bir bütünlük arz eder. Jeopolitik perspektif, tarihçiye objektif manada ilmî, siyasî, iktisadî, askerî, topografik, demografik pek çok farklı kategoriye bir çerçevede içinde ele alma ve ifade etme imkânı sağlar.

F. Braudel, Karadeniz'i İstanbul'un "özel avlanma sahası" olarak değerlendirmiştir. Bu jeopolitik alan, aynı zamanda ekonomik bir alandır. Büyük ve küçük damarların vücudu sarması gibi Kuzey alemi sarmış bulunan irili ufaklı nehir ağları, balık ve havyar kaynağı idi. Karadeniz'in kuzey ve güney yakaları Osmanlı'nın ihtiyaç duyduğu her türden kereste için hayati öneme sahipti. Kereste, Kafkaslardan elde edilen demir, buğday, yün, İstanbul'a nakledilirdi. Karadeniz, doğuyu batıya, batıyı ise doğuya aktaran bir iletişim hattı idi. Braudel, dev nüfuslu İstanbul'un kendi ihtiyaçlarından Akdeniz'e iletilecek çok az şey kaldığı düşüncesindedir.²

Karadeniz, kendisine hâkim siyasî güçlerden bağımsız olarak kadim zamanlardan beri İstanbul'a bağlı idi. Kefe ve Azak, hem idarî, hem de ticarî bakımdan İstanbul'un bir alt birimi gibi idiler. Bu iki üs, Moskova Rusyası ve İtil ötesi ülkelerini Karadeniz üzerinden İstanbul'a bağlıyordu. Kili ve Akkırman ise Polonya ve Tuna ticaret hattını Galata'ya bağlıyordu.³

Özveren, Karadeniz'i müstakil bir ünite olmaktan çıkararak onu Akdeniz'in uzantısı, Osmanlı'nın arka bahçesi, Avrupa'nın Asya'ya uzanan koridoru, Rus nüfuz sahasının parçası gibi büyük ünitelerin alt birimi olarak görme anlayışına karşı çıkıyor. Bu tür anlayışların Karadeniz'i daha önemli jeopolitik ünitelerin parçası kıldığını düşünüyor.⁴

Özveren, Braudel'in analizine dayanan, ancak Karadeniz hakkında farklı sonuçlara ulaşan iki Balkan tarihçisini analiz ediyor. Yugoslav asıllı ünlü Balkan tarihçisi Trainan Stoianovich ve Roman asıllı Karadeniz tarihçisi George I. Bratianu, Braudel'in jeopolitik odağa coğrafyayı koymasını benimserler. Bu analizde coğ-

² Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1989, s. 59.

³ Braudel, I, s. 60.

⁴ Eyüp Özveren, "The Black Sea World as a Unit of Analysis", *Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict*, Editör: Tunç Aybak, London - New York, 2001, s. 61.

rafya, içinde imparatorluklar, devletler, şehirler, halklar, kültürler gibi çoklu faktörlerin karşılıklı etkileşim içinde rollerini oynamak suretiyle yer aldığı bir alan olarak jeopolitik sistemin oluşmasını sağlayan temel faktördür. Jeopolitik ünite analizinin tarihi oluşumuyla ilgili bu anlayış Stoianovich tarafından benimsenerek Balkanlara uygulandı. Özveren, bu analiz metodunu benimser; ancak, Balkanları müstakil bir ünite olarak görmez, onun Karadeniz jeopolitik aleminin parçası olduğunu düşünür. Bratianu, Karadeniz'i müstakil bir ünite olarak kabul eden ve Karadeniz jeopolitik sisteminin analizine teşebbüs eden en önemli tarihçilerden biridir. Özveren, Braudel'in coğrafya odaklı jeopolitik analizinin Bratianu tarafından müstakil Karadeniz jeopolitik sistemine uygulamasının doğru bir yaklaşım olduğu kanaatindedir.⁵

Bratianu'yu geniş olarak analiz eden Özveren, O'nu Karadeniz'in karanlıkta kalmış Braudel'i olarak tanımlıyor. ⁶ Belirtildiği üzere, Bratianu'nun hareket noktası da Braudel'de olduğu gibi Karadeniz'in coğrafi niteliğinin belirlenmesidir. Bratianu'ya göre Karadeniz, Boğazlar haricinde Akdeniz'le hiç temas etmeyen, daima kapalı, bununla birlikte Asya Bozkırlarına ve Merkezî Avrupa ana karasına nehirlerle irtibatlı bir denizdir. Buna ilaveten, Avrupa ve Asya'nın kavşak noktasında yer alması dolayısıyla ideal bir geçiş bölgesi niteliğindedir. Bu niteliği Karadeniz sahillerinde kurulan devletler ve yaşayan toplulukların özelliklerine de yansımıştır. Akdeniz'in aksine Karadeniz, Aralık'tan Mart'a kadar süren uzun kış sezonlarında denizciliğe kesin olarak kapalı, konuksever olmayan bir denizdir. Sahil denizciliğine yılın ancak birkaç ayında müsait olur. Karadeniz'in bu özelliği, Braudel'in ürettiği bir kavram olan "uzun süre" içinde hiç değişmeyen bir karakteri olmuştur. Bratianu'nun Karadeniz tasviri, Kuzey – Güney ve Doğu – Batı olarak iki değişken eksene (axis) dayanır. Bu eksenlerden birisi devre dışı kaldığında, diğeri devreye girer. Bratianu, Karadeniz'i Doğu ve Batı arasındaki medeniyetlerin kavşak noktasına yerleşti-

⁵ Özveren, s. 62. Stoianovich, Braudel gibi Annales ekolüne bağlı. Braudel'in hayranı ve çağdaşı olmakla beraber, jeopolitik analizine farklı unsurları sokuyor. Birincisi, tarihçi ve araştırma konusunun analize dahil edilmesidir. İkincisi, "ekonomik sistemin niteliğinin dikkate alınmasıdır. Üçüncüsü, tarihi bir periyod içinde toplumun kendisini algılamasını yöneten zihniyetler anlayışıdır. Stoianovich, bu zihniyetin, iktisadi ve günlük hayatın cereyan ettiği belli bir alt yapı içinde etkili olduğunu düşünüyor. (Aynı makale, s. 68).

⁶ Özveren, s. 71, 72.

rirken, Kuzey – Güney eksenini Karadeniz aleminin belkemiği olarak görür. Bu eksen, iki temel yapıdan bağımsız olarak sabit ve daimi bir unsur olarak kalır. Bu eksenin gerçek hâkimiyet seviyesi, etkili olan hususî yapı ile olan ilişkisine göre artar veya azalır.⁷

Bratianu, Karadeniz'in Milet, Efes, Pers, İskit, Roma, Bizans ve Osmanlılar zamanında tarihsel formasyonunu tamamladığını, bu tarihi yapılardan birisi ona ticareti, birisi hukuğu, birisi güvenlik ve toplumsal disiplini getirdiğini düşünür. Hellen, Roma, Bizans ve akabinde Osmanlı İmparatorluğu zamanında İstanbul, Karadeniz'in aslî eksenine haline geldi. Bu uzun tarihi periyodlar boyunca İstanbul, Kuzey – Güney ekseninin güney kutbunda tabii bir cazibe merkezi oldu. Karadeniz'de, zaman zaman şiddetin egemen olmasına, kargaşanın hukuk ve düzene galip çıkmasına rağmen, Kuzey'de nispi bir düzen devamlılığını korumuştur. Cengiz Han İmparatorluğu, kadim istilacı Persleri andırıyordu. Pers İmparatorluğu'nun ticaret sistemine göre organize olmuş Yunan şehir devletlerini cezbetmesi gibi, Moğol İmparatorluğu İtalyanlar için aynı davetkâr, cazip özellikleri temsil ediyordu. Latin ticaret tecrübesine muhtaç olan Moğollar, onlara koruma ve imtiyaz bahşederek Karadeniz'e çekti. Karadeniz sisteminin bir boyutu, Bizans hâkimiyeti altında şekillendi. İstanbul artan şekilde bölgenin tahıl ve balığına ihtiyaç duyardı. Bölge insanı ise ona ordunun ihtiyaç duyduğu insan kaynağını verirdi. Merkezin siyasî bakımdan çöküşü belirginleşince Bizans'ın kontrolü, sahil kesimindeki iyi korunmaya sahip sınırlı üslere münhasır olurdu. Bizans'ın, Karadeniz sistemini devam ettirmek için başvurduğu ikinci yöntem, çevreyi teşkil eden Hazar ve Peçenekler gibi göçebelerden istifade etmektir. Bizans, Onbirinci asır öncesi krizlerinde belirgin şekilde görüldüğü üzere, Karadeniz'i başkent İstanbul'un iaşesini temin etmeye mecbur kapalı bir deniz haline getirdi. Bizans sınırlarını İtalyanlara ticaret için açma hususunda baskıya maruz kaldığında başlangıçta Karadeniz ve çevresindeki monopolün sürdürülmesinde direndi. Karadeniz sahillerininin tabii üretim kaynakları İstanbul'un iaşesinin teminine yönelik olduğu sürece, Bizans otoriteleri bu iyi korunmuş, sınırlanmış avlanma sahasının yabancı tacirlerin rekabetine açılmasını yararlı görmüyorlardı. Bizanslılar bu yapıyı Osmanlılara devrettiğinde, Osmanlılar bunu daha mükemmel bir düzeyde uyguladılar.⁸

⁷ Özveren, s. 72, 73.

⁸ Özveren, s. 74.

Kortopeter, Karadeniz'i coğrafi bakımdan Balkanlar, Pontik Bozkırı – Kırım, Kafkasya ve Anadolu olarak dört ana parçaya ayırmıştır.⁹ Bu dört ana parça, coğrafi konum itibariyle tek tek sahip oldukları niteliklerle bir bütün olarak Karadeniz'e olağan üstü deniz, kara ve nehir çeşitliliği ve jeostratejik zenginlik sağlar.

Balkan Karadeniz'i, Türkiye'nin Trakya sahilleri, Bulgaristan ve Romanya sahillerini kapsar. Buraya Batı Karadeniz sahilleri de diyoruz. Batı Karadeniz sahilleri, bir yandan kuzey - güney, bir yandan doğu - batı ulaşım hatlarının kavşak noktasıdır. İstanbul'u elinde bulunduran güçler, kuzeye, Baltık Havzası'na doğru ulaşım-larını bu sahillerden sağlamışlardır. Yine, kara yoluyla Asya'dan gelen yollar, bu sahilleri takip ederek Balkanlara ve İstanbul'a ulaşmışlardır. İstanbul - Kırım kara ulaşım hattı bu sahiller vasıtasıyla gerçekleşir. Batı Karadeniz'in sadece İstanbul ile sahip olduğu bu ulaşım ağı, onu Asya ve Avrupa'nın canlı, dinamik, stratejik, jeopolitik bir koridoru haline getirir. Balkan Karadeniz'i, Balkanların doğu kanadını İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına entegre ederek Ege ve Akdeniz'le buluşturur. Baltık ve Kuzey Karadeniz memleketlerinin Akdeniz'le buluşma güzergâhı da burasıdır.

Batı Karadeniz'in Doğu Avrupa, Orta ve Batı Avrupa ile kesintisiz bir irtibat vasıtası, Tuna Nehri'dir. Ren Nehri yakınlarında doğan Tuna, Almanya'da Bavyera eyaleti şehirlerinin önemli bir kısmını; Avusturya'da Linz, Viyana; Slovakya'da Bratislava; Macaristan'da Estergon, Budapeşte, Mohaç; Sırbistan'da Belgrad; Romanya'da İbrail (Bralia), Galati; Bulgaristan'da Vidin, Silistre, Ukrayna'da İsmail, Kili şehirlerinin içinden veya yakınından geçer. Doğu ve Orta Avrupa'yı kat eden nehir, Karadeniz'den Avrupa içlerine kadar kesintisiz bir nehir ulaşımı sağlar. Tuna, Karadeniz iktisadî ünitesini çok eski tarihlerden beri Avrupa ile bütünleştirmiştir. Tuna, arkeolog, tarihçi ve coğrafyacılar tarafından "Büyük Avrupa Koridoru", "tabii yol" olarak nitelenmiştir. Yukarı Tuna boyuna birkaç kez sefer yapan Napolyon, bu nehri "Nehirlerin Kırılı" olarak tavsif etmiş, Talleyrand, 1815'lerde Tuna ağzında Avrupa politik dalgalarının çekim merkezinin yattığını iddia etmişti. Son derece sakın akan sularıyla, yeterli derinliğiyle Tuna, 1500 mil boyunca 200 tonluk gemilerin rahatça seyredebileceği bir

⁹ Carl M. Kortepeter, "Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 86, No. 2, (Apr. - Jun., 1966), s. 97.

ulaşım hattıdır.¹⁰

Tuna, kolları Prut ve Seret ile kuzeye doğru uzanır. Balkan Karadeniz'ini Baltık Havzası'na bağlar. Prut'un doğusunda Turla (Dinyester) ve Aksu (Buğ) nehirleri, Batı Karadeniz'in nihaî çizgilerini meydana getirir. Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü yerde kurulmuş bulunan Kili ve Turla'nın ağzında yer alan Akkirman şehirleri, Boğdan'ın Karadeniz'e açılan kapısı idiler. Tuna'dan Turla'ya kadar uzanan sahaya Osmanlılar Bucak adını verdiler. Bucak, XVI. asırda Boğdan'dan ayrılarak merkezî Osmanlı idaresine bağlandı.¹¹ İsmail, Bender (Tighina) kaleleri, Osmanlı Batı Karadeniz'inin en önemli savunma üsleri idiler.

Anadolu'nun meşhur Milet şehrine mensup Yunanlılar, M. Ö. VIII. yüzyıllarda Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını geçerek Tuna'ya girmişler, Transilvanya üzerinden Galiçya ve Macaristan'a geçmişler ve burada ticarî koloniler kurmuşlardı. M. Ö. III. yüzyıla doğru diğer Yunan şehirleri de Tuna Nehri ve kollarında iyice gelişmiş bulunan ticarete katıldılar. Bu sayede, Ege, İstanbul, Balkanlar ve Avrupa arasında akıcı bir kültürel ve ticarî temas ortaya çıktı. Yunanlıların temelini attığı bu ticarî ağ, Roma İmparatorluğu zamanında canlılığını sürdürdü. Roma, Tuna'yı medenî alem olarak kabul ettiği kendi sınırları dahilindeki halklarla barbar telakkî ettiği kuzeyli topluluklar arasındaki sınır kabul etti. Bir diğer açıdan, Tuna, Roma medeniyeti ile Kuzeyli barbarlarını ayıran sınır hattı oldu. Tuna, bu niteliğini belli bir süre Osmanlılar zamanında da devam ettirdi. Türkler, Tuna'nın kuzeyine sarkınca Tuna bir sınır nehri olmaktan çıktı. Roma, Tuna'yı, merkezî Avrupa'yı kontrol etmek için silah ve mühimmat nakliyesi için de kullandı.¹²

Ortaçağ'da feodal sistemle bir paralellik içinde ticaret yerel bir niteliğe büründü. Tuna, Roma dönemindeki milletlerarası nakliye hattı olma özelliğini kaybetti. Belki, Haçlıların bile Tuna yerine Venedik, Ceneviz ve diğer Latin limanlarını tercih etmesi bu yüzden. XIV. yüzyılda Cenevizliler Tuna'yı yeniden Karadeniz ticaretinin aktif bir kolu haline getirdiler. Onların aracısı olarak faaliyet gösteren Rumlar da Tuna'ya girdiler.¹³

XVI. yüzyılda Estergon'a kadar uzanan Tuna, bir Türk nehri

¹⁰ W. G. East, "The Danube Route - Way in History", *Economica*, No. 37, (Aug., 1932), s. 321, 322.

¹¹ Aurel Decer, "Bucak", *Mad. İA*, II, s. 742.

¹² East, s. 328 - 330.

¹³ East, s. 337.

haline geldi. Macaristan, Eflak ve Boğdan İstanbul'un arka bahçesi oldu. Balkan tahılı, Silistre, İbrail, Galatz gibi Tuna liman kentlerinde toplanarak İstanbul'a nakledildi. Bu suretle Balkan iktisadî sistemi, Tuna – Karadeniz vasıtasıyla İstanbul'a bağlandı. Artık Türkiye için uç, Viyana olmuştu.¹⁴

Karadeniz'in diğer önemli bir parçası olarak ele alınan Pontik Bozkır¹⁵ – Kırım Yarımadası, Romanya'nın doğusundan itibaren Kuzey Karadeniz Bozkırları ile Kırım Yarımadası'ndan meydana gelir. Kırım Yarımadası, Kerç Boğazı ile Kafkasya sahillerinden ayrılır. Özü (Dinyeper) Nehri, Kuzey Karadeniz'in Tuna ayarında bir bağlantı vasıtasını oluşturur. Merkezî Rusya'da Dorogobuzh, Smolensk şehirleri yakınlarında başlayan ve Belarusya içinden Ukrayna'ya giren Özü, Kiev, Kanev, Çerkas (Çehrin), Zaporozje şehir ve bölgelerini aşarak Kerson yakınlarında denize dökülür. Osmanlı zamanlarında Özü ağzında, karşı karşıya, batı yakasında Özü Kalesi, doğusu yakasında ise Kılburun kaleleri bulunuyordu.

Karadeniz'i Kiev ve Moskova Rusyası'na ve daha kuzeyde Baltık Havzası'na bağlayan Özü, tabii bir şose olarak değerlendirilmiştir. Hazar Hakanlığı'nın kuvvetli cazibe merkezinin İtil Havzası olduğu tarihlerde Özü bu nakliye etkinliğini yitirmişti. Bizans – Peçenek – Kiev işbirliği ile Özü nakliye hattı Karadeniz'e, oradan İstanbul'a bağlanınca Hazar Hakanlığı iktisadi ayaklarının en önemlisini kaybetmiş ve çökmüşe girmişti. Rus aleminin Ortodoks – Bizans kültür dairesine girişinde rol oynayan en önemli faktör de Özü – İstanbul hattı ile Kiev Rusyası'nın İstanbul ile bütünleşmesi idi.¹⁶

Osmanlılar zamanında Özü Kalesi, daha önce Tuna'nın sahip olduğu önemi kazanmıştır. Özü, Karadeniz'in “sedd – i sedîd” i ve “serhadd – ı azîm” olarak tavsif edilmiştir. XVII. yüzyılda, Turla üzerinde yer alan Akkirman, Bender, Hotin kaleleri, İslam – Hıristiyan nüfus haritasının sınırını meydana getirdi. Özü – Turla arası ise “darü'l – harp” olarak nitelendirildi.¹⁷

¹⁴ East, s. 338.

¹⁵ Pontik Bozkır, geniş anlamda antik İskit ve Sarmat topraklarına verilen isimdir. Burada, Kuzey Karadeniz sahil kuşağını ifade etmektedir.

¹⁶ Talip Yücel, *Asya'nın Beşerî ve İktisadî Coğrafyası*, Ankara 1965, s. 259. Ayrıca bkz. Yücel Öztürk, “XIII ve XVII. yüzyıllarda Karadeniz Ticareti”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 97, (Ağustos 1995), s. 114.

¹⁷ SüleymaniyeKütüphanesi, Atıf Efendi, 1886'nolu risale, varak 26 a vd.; Bu kaynağın neşri ve tahlili için bkz. Öztürk, “Osmanlı Karadeniz Hakkında

Kerç Boğazı'nın doğu yakasından güneye doğru Türkiye sınırlarına uzanan Kafkas sahillerine Doğu Karadeniz sahilleri diyoruz. Kafkasya'nın Karadeniz sahilleri, nehir ağları bakımından daha az zengin değildir. Don, Kuban, Çoruh vadileri en eski zamanlardan beri, aynı zamanda birer ulaşım hattı olmuşlardır. Don Nehri Karadeniz'i İtil'e, oradan Pontik Bozkır'ın sonlandığı Kavimler Kapısı'na, oradan Orta Asya'ya bağlar. Tarihi İpek Yolu'nun kuzey kolu zorunlu olarak buradan geçmiştir.¹⁸ Don deltası, İtil türklüğünün İstanbul ile temasını sağlayan tabii bir şose idi.¹⁹ Kuban Nehri, Karadeniz'i Hazar Denizi'ne bağlar, Kuzey Kafkasya'nın güneydoğu Kafkasya'ya ulaşımını kolaylaştırırdı. Don ağzında Azak, ilk safhada Kırım Hanlığı'nın İtil - Karadeniz arasındaki Nogay topluluklarına hakim olmak için kullandığı temel üs idi. Kuban ağzında Taman kalesi Kırım Hanlığı'nın Kuban Havzası'nda meskun Çerkes ve diğer yerli toplulukları hakimiyet altına almak ve bu istikametlerde gerçekleştirdiği seferlerde kullandığı bir üs idi.²⁰

Çoruh vadisi, Doğu Karadeniz'in iç şehirlerini Karadeniz'e bağlayan önemli bir ulaşım hattıdır. Batum, Trabzon'un fethinden kısa zaman sonra Doğu Karadeniz'in en önemli deniz ulaşım hattının merkezi olmuştu. Osmanlılar, Erzurum, Kars ve çevresinden İstanbul istikametinde ulaşım ve nakliyyeyi Batum üzerinden yapar olmuşlardı. Çoruh'un batısında, Doğu Karadeniz'in en önemli şehri Trabzon, İç Doğu Anadolu'ya uzanan bir vadiye uzanan ve Zigana Geçidi'ni aşarak Erzurum'a ulaşan işlek bir yolla güney ve doğu yönlerine bağlıdır.²¹ Bu yol tarihi İpek - Baharat Yolu'nun Karadeniz'e çıkış ayağını teşkil etmiş, Trabzon'la beraber bütün Doğu Karadeniz'in refahında tesirler göstermiştir.²² Doğudan batıya doğru Yeşilirmak, Kızılırmak, Sakarya nehir deltaları tarih boyunca Anadolu'yu Karadeniz sahiline bağlayan önemli ulaşım hatları olmuşlardır.

Canik Vilayeti'ne bağlı Samsun, doğusunda Yeşilirmak, batı-

Bir Risale", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13, s. 65 - 92.

¹⁸ İpek Yolu, Tanrı Dağlarından batıya doğru Hazar Denizi'ne dökülen İtil'i aşarak Don mecrası boyunca Azak'a ve Karadeniz'e ulaşırdı bkz. Öztürk, "XIII ve XVII. yüzyıllarda...", s. 114.

¹⁹ E. F. Tugay, *Rusya Tarihi*, I, İstanbul 1948, s. 15, 16.

²⁰ Öztürk, "Risale...", s. 82 - 83.

²¹ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultana Mehmet'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara 1999, s. 249.

²² İnalçık, *The Ottoman State: Economy And Society, 1300 - 1600*, Editörler: H. İnalçık - Donald Quataert, Cambridge 1994, s. 315.

sında Kızılırmak ile İç Anadolu'ya bağlanan bir Karadeniz şehridir. Osmanlı belgelerinde Yeşilirmak, Amasya'dan doğması itibarıyla Amasya Suyu adıyla anılmıştır. Yerli halk ise bu nehri "Çarşamba Suyu" adıyla anıyordu. Samsun, güneye doğru Amasya, kuzeye doğru, Karadeniz'in öbür yakasında Kefe ile irtibatlı önemli bir merkez idi.²³

Samsun'un batısında Sinop, iç il hükmünde olup sarp, korunmaya son derece elverişli kalesi harabeye terk edilmişti. XVII. yüzyılda limanında yüz elli kadar gemi barınabilirdi. Sinop, Kastamonu, Amasra ve Ereğli ile birlikte Anadolu Karadenizi'nin orta ve batı kanadının en canlı ulaşım, ticaret ve nakliye üssünü meydana getiriyordu. Kefe – İstanbul hattının karaya çıkış noktası Sinop idi.²⁴ Sinop, Kırım'da meydana gelebilecek her türlü isyan, kargaşa ve dış tehditlere karşı Osmanlı müdahalesini gerçekleştirecek asker, donanma ve mühimmatın hazır bekletildiği önemli bir üs idi. Canik, Kastamonu ve Bolu sancaklarının Türk ahalisinden kısa zamanda derlenen askerler, Sinop üzerinden Kırım'a, Özü'ye ve Tuna'ya sevk edilirdi. İstanbul'un batısından itibaren Rumeli sahilleri ile Tuna arası sahilleri de yine bu üç sancağın nüfusundan derlenen asker ile korunurdu.²⁵

Karadeniz'in Osmanlı Öncesi Yakın Arka Planı: Latin Üstünlüğü

Malazgirt Muharebesi'nden sonra Bizans'ın çöküşü hızlanarak devam etti. Bizans, doğudan Türkler, batıdan ise Normanlar ve Latinliler tarafından tehdit ediliyordu. Bu çöküşü ticari ranta dönüştürenler İtalyanlar oldu. Venedik, 1081'de yapılan antlaşma ile doğudan Türk, batıdan Norman tehdidi karşısında yardım etme karşılığında Bizans'tan ticari imtiyazlar elde etti. Böylece Anadolu ve onun kuzey hinterlandını meydana getiren Karadeniz'de Bizans – Venedik ortak sistemi geçerli hale geldi. Bizans 1176'da Miryakefalon Muharebesi'yle Türkler karşısında ağır mağlubiyete uğrayarak Anadolu hakimiyetini kaybederken, 1204'de uğradığı Haçlı işgali ile de İstanbul'daki egemenliğini Latinlilere kaptırdı. Bu siyasi hadiseler, Balkanlarla birlikte bütün Karadeniz ülkelerini oluşturan sahil ülkelerinde önemli siyasî ve iktisadî oluşumlara yol

²³ Öztürk, "Risale...", s. 90

²⁴ Şerafettin Turan, *Türkiye - İtalya İlişkileri*, Ankara 1987, s. 120.

²⁵ Öztürk, "Risale...", s. 92.

açtı. Bizans, büyük coğrafyası üzerindeki hakimiyetini kaybederken, bu coğrafyada birbiri ardından feodal tarzda küçük krallıklar ortaya çıktı. Sırp ve Bulgar krallıkları bu suretle ortaya çıktı. Bizans'ın bu parçalanma sürecinde başta Venedikliler ve Cenevizliler olmak üzere diğer İtalyan Şehir devletleri Karadeniz'in kuzey, güney, doğu ve batı sahillerini kolonileştirme faaliyetlerine giriştiler.

Aynı süreçte Trabzon'da Komnenos Hanedanı tarafından kurulan Trabzon Rum İmparatorluğu, Doğu Karadeniz tarihinde önemli bir yer tutar. Kuruluşundan yıkılışına kadar bu devlet, Doğu Karadeniz ticaretinin antreposu olan Trabzon'un gelişimine etki eden temel unsurlar arasındadır. Doğu Karadeniz ticaretinin gelişiminde rol oynayan diğer güçlerden birisi Gürcü kraliçesi Tamara (1184 – 1212) ve takipçileri zamanında Gürcistan Krallığı'dır. Trabzon Rum İmparatorluğu ile Gürcü Krallığı Doğu Karadeniz sahillerinin idaresini paylaşmışlardı. Doğu Karadeniz'de Selçukluların da büyük bir payı bulunuyordu. Malazgirt Muharebesi sonrasında gelişen Selçuklular, Trabzon'dan Tebriz'e, Kuzey'de Kırım sahillerine, Kafkasya ve İstanbul istikametlerinde cereyan eden ticareten faydalandılar. Moğol işgali öncesinde Selçuklular Trabzon, Gürcistan ve diğer istikametlerde cereyan eden ticari faaliyetlerin hakimi haline geldiler. Ancak, 1243 Köseadağ bozgunu sonrasında bu saltanat sona erdi. Venedik, İstanbul'un Latin işgalinde bulunduğu 1261 yılına kadar Karadeniz'in harici ticaretine kesin olarak hükmetti. Ancak, Bizans sülalesinin idareyi, yeniden ele almasından sonra, Bizans üzerinde kadim Venedik – Ceneviz rekabeti yeniden ortaya çıktı. 1261 Nyphaion Antlaşması ile Ceneviz, Bizans'a taahhüd ettiği yardıma karşılık olarak Venedik'in eski imtiyazlarını devraldı. Bu antlaşma ile Ceneviz, Ege ve Karadeniz'de kurduğu ticaret imparatorluğunun temellerini attı.²⁶

Köseadağ Savaşı sonrasında Selçukluların zayıflamasından yararlanan Kral Manuel, Çoruh – Trabzon arasında hakimiyetini sağlamlaştırdı, ancak, bölgeye yayılan Türk nüfus dalgaları bu hakimiyetin uzun süreli olmasını engelledi. Moğol istilasından kaçan Türk boyları, Aras vadisi, Erzurum, Şavşat, Artvin sahalarına yayıldılar. Bu yayılma XIII. asır ortalarında Trabzon ve Canik'e

²⁶ Kortepeter, s. 87; Dennis Deletant, "Genoese, Tatars, and Rumanians at the Mouth of the Danube in the Fourteenth Century", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 62, No. 4 (Oct., 1984), s. 511.

kadar uzandı.²⁷

Altınordu İmparatorluğu da bu süreçte Kuzey Karadeniz bozkırlarında hakimiyetini pekiştiriyordu. Bizansla olan ticaretini 1261 Nymhaion Atlaşmasıyla garanti altına almış bulunan Ceneviz, bu nedenle yeni kurulan Moğol ve Türk devletleriyle ilişkilerini dengeli bir şekilde yürütme mecburiyeti duyuyordu. Ceneviz, 1261'den sonra kısa bir süre Karadeniz ticaretinin hakimi olmasına rağmen, azılı rakipleri Venedik, Pisa gibi kardeş Latin şehir devletleri ve Altınordu ile yaptığı mücadeleler sonunda limanlardaki egemenliğini önemli ölçüde yitirmişti.

Osmanlıların Balkanlarda bir üs kazanmaları (1354) ve hakimiyetlerini yaymaları, Latin ticari devletleri arasında cereyan eden bu keskin rekabetin ürünü idi. Moğolların İlhanlı ve Altınordu kanatlarında ikballelerinin düşüşe geçmesi ve Bizans'ın Latin ve Türkler karşısında mukadder gerilemesi sürecinde Karadeniz sahilleri XV. yüzyıl boyunca bir çok İtalyan küçük şehir devletinin ortaklaşa hakimiyetine sahne oldu.²⁸

Moğol istilası ve Haçlı Seferleri akabinde Karadeniz adeta iki etnik ve politik gücün tasarrufuna girmişti. Bunlar Latinliler ve Rumlardır. Latinliler Bizans'ın zayıflamasına bağlı olarak siyasî ve ekonomik üstünlüğü ele geçirip üst tabakayı meydana getirirken Rumlar alt tabakada Latinlilerin hizmetinde ve onların aracısı olarak Karadeniz'in önemli unsurunu teşkil ettiler. Cenevizliler, Kuzey Karadeniz'in kaynaklarını Kefe'ye toplamak için Rumlardan yararlanıyordu. Rum tüccarlarının en aktif oldukları ticari alan köle ticareti idi. İstanbul'un 1453'te düşüşünden sonra köle ticaretinde azalma olmuştu. 1422 – 1457 tarihleriyle ilgili yapılan incelemede 122 köle tacirinden 22'si Rum idi. Bu Rumlar yalnız Kırmımlı değildiler. Trabzon, Sinop, Amasra, Samsun'dan Rumlar da yer alıyordu. İsimleriyle birlikte kaydedilen Rumlar, Ceneviz tüccarlarıyla birlikte Güney Karadeniz limanlarına esir taşıyorlardı. Kuzey'den güneye ve İstanbul'a cereyan eden esir ticaretinin ana üslerinden biri Sinop idi. Esir ticaretinde Rumların rolü 1425'lerden itibaren azalıyor, 1447'lerden itibaren Müslümanlar ön plana geçiyordu.²⁹ Rumların Kırmım ve Karadeniz'deki vaziyeti,

²⁷ İbrahim Tellioglu, "Moğol Hakimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (Güz 2006), s. 22, 23.

²⁸ Kortopeter, s. 88, Deletant, s. 513.

²⁹ Michel Balard, "The Greeks of Crimea under Genoese Rule in the XIVth

Doğu Akdeniz'deki durumdan tamamen farklı değildi. Rumlar, Doğu Akdeniz'de de Latinlerin egemenliğinde ikinci unsur halinde idiler.³⁰

S. P. Karpov, Genova Devlet Arşivi'ndeki Archivio Segreto'da yer alan Diversorum Filze serisini tanıttıyor.³¹ Diversorum Filze'de bulunan belgeler, Ceneviz'in Karadeniz'de kurduğu şehir ve kalelerin dış dünya ile olan ilişkilerini tasvir ediyor. Bunlar arasında Bizans ve Trabzon İmparatorlukları da bulunuyor. Bu belgeler, Kefe ve Pera'nın gerçekleştirdiği noterlik muameleleri hakkında zengin malumat içeriyor. Bu belgelere göre Ceneviz'in Karadeniz'deki coğrafi tercihlerini ve iktisadî önceliklerini kesin olarak tespit etmek mümkün olmaktadır. Ceneviz'in ticarî merkezi Kefe 87 kez olmak üzere başta yer alıyor. Bunlar arasında, Balıklava 7, Trabzon 6, Sudak 5, Samsun (Simisso), Cetatea Alba (Akkirman) 4, Azak 3, Solhat, Sinop, Amasra (Samastro) 2, Ereğli (Herakleia Pontica, Fatsa (Vatiza), Çanakkale (Sultaniye), Sivastopol birer kez yer alıyorlar. Toplam olarak Kuzey Karadeniz kasabaları 110 kez yer alırken, Güney Karadeniz kasabaları 16 kez yer alıyorlar. Bu rakamlar, Ceneviz'in Karadeniz'deki faaliyetlerinin Kefe'nin merkez teşkil ettiği Kuzey Karadeniz'e dayandığını göstermektedir.

Venedik Devlet Arşivi'ndeki Giudici di Petizion serileri Ceneviz arşivinin paralelini oluşturmakta olup iki Latin imparatorluğunun farklı yanını ortaya koymaktadır. Bu arşivin kesin olarak ortaya koyduğuna göre, Venedik'in Karadeniz'deki odakları Azak ve Trabzon idi. Karpov, Chioggia Savaşı (1378 – 81) sonrasında bu

---

and XVth Centuries", *Dumbarton Oaks Papers, Vol. 49, Symposium on Byzantium and the Italians, 13th – 15th Centuries* (1995), s. 29.

³⁰ Balard, s. 29.

³¹ Dosyalar halinde tasnif edilmiş 1375'lerden 1462'ye kadar gelen Ligure Cumhuriyeti'ne ait belgeler 26 dosyadan ibaret olup her dosya yüzlerce belge içeriyor. Karpov, bunlar arasında Karadeniz bölgesinin şehir ve kasabalarıyla ilgili 108 belge ortaya çıkarmıştır. 108 belgenin 76'sı Ceneviz yüksek idarecilerine sunulan dilekçeler, bunlara verilen hükümlerden oluşuyor. 108 belgeden 19'u tahıl nakliyesi, hükümet ilanları, koruma ile ilgili belgeler, fermanlar, namerler, finansman mükellefiyetleri, gider onayları ile ilgilidir. Bunların tamamına yakını sivil konularla ilgilidir. Bu belgeler arasında Kefe konsülüne sunulan dilekçeler, verilmiş ilanlara itirazları içeriyor. Bkz. S. P. Karpov, "New Documents on the Relations between the Latins and the Local Populations in the Black Sea Area (1392 – 1462)", *Dumbarton Oaks Papers, Vol. 49, Symposium on Byzantium and the Italians, 13th – 15th Centuries* (1995), s. 33.

iki ticaret imparatorluğunun Karadeniz'i paylaştığını düşünmektedir.

Diversorum Filze'deki 26 belge kararlar, dilekçeler, tazminatlar, borçlar, resmî masraflar ve bunlarla ilgili kararlar hakkındadır. Bu belgelerin gösterdiğine göre, Kefe ve diğer şehirler bütçe açıkları ve başka önemli ekonomik zorluklarla karşı karşıya idiler. Siyasî ve ekonomik dengesizlikler, başta Rumlar olmak üzere Ermeni, Yahudi nüfusun Ceneviz, Liguria veya Sakız (Chios) 'a göç etmesine sebep olmuştu.

İtalyan halkı zengin olmak veya durumunu düzeltmek hayali ile Kefe veya Azak'a gidiyordu. Bunlar arasında İtalya'da belli bir hayat standardını sürdürecektir gücü olmayanlar önemli bir yer tutuyordu. Bunların bazıları ailesini bırakarak dönmek ümidi ile gidenlerdi. Ancak, geride kalan aile fertlerinin durumu kötüye gidenler veya Karadeniz memleketlerine geldikten sonra zarar ederek yardıma muhtaç vaziyete düşenler, Ceneviz meclisine müracaat ederek muafiyet veya yardım talep ediyorlardı.³²

Ceneviz vatandaşı Lorenzo di Camporotondo bunlardan biriydi. Samsun'da 7 yıl çalıştı ve Ceneviz kalesi 1422'de Türkler tarafından yakıldığında her şeyini kaybederek Ceneviz'e yoksul olarak döndü. İtalya'ya yoksul dönenlerin önemli kısmı Çerkes ve Tatarlar tarafından soyularak varlıklarını yitirenler oluşturuyordu. Kefe'deki ağır vergilerin oluşturduğu baskıdan kaçanlar da önemli sayıda idi. Ceneviz idaresinin kötü ve dejenere vaziyetinin Kefe'nin iktisaden çöküşünde rol oynayan önemli faktörler arasında olduğu belirtiliyor.³³

1400 - 1442 tarihlerinde Kefe şehir olarak açlık seviyesinde büyük sıkıntılar yaşadı. Kefe, Trabzon'dan tahıl temin etmek için teşebbüs ediyor, ancak Ceneviz'le Komnen Hanedanı'nın arası açık olduğundan bunda mavaffak olamıyordu. Altınordu'nun yarattığı baskı da Kuzey Karadeniz şehirlerinin iâşe sıkıntısında önemli faktör idi. Diğer bir faktör, Ceneviz - Venedik rekabeti ve mücadelesi idi.³⁴ Kefe'de açlık yaratan tahıl kıtlıkları özellikle 1393-94, 1420-21, 1456 periyotlarında etkili idi. Bu dönemlerde tahıl ya Sicilya'dan ya da Doğu Karadeniz limanlarından temin edilmek mecburiyetinde idi. 1435'te açlık Kırım'a kadar yayıldı. Kefe şehir halkı Monkastro ve diğer yerlere göç etmek zorunda

³² Karpov, s. 34.

³³ Karpov, s. 35.

³⁴ Karpov, s. 37.

kaldı. İdari ve ekonomik dejenerasyon, üst mevki dini otoritelerin alt mevkidekileri yerinden etmelerine kadar uzanıyor, bu durumlarda mağdurlar Kefe valisi ve Milan başpiskoposuna dava açıyorlardı. Bu tür dejenerasyonların yarattığı buhran zamanlarında Kefe'nin olağan vergileri tahsil edilemez oluyordu. 1433 – 34 yıllarında çıkan bunalım Balıklava (Cembalo)'da uzun süre devam etti. 1439'da ekonomik darlığı ortadan kaldırmak için alınan tedbirlere tahammül edemeyen Balıklava'nın Rum menşeli halkı büyük çapta Solhat gibi yakın prensliklere iltica etti. Bu kıtlık buhranları yüzünden Kırım kentleri Trabzon ve Sinop ile anlaşmalara giriyorlardı. Bu darlık, şehirler arası savaşlara da yol açıyordu. Kefe şehrinin 1417'de Trabzon'a yaptığı bir seferden bahsedilir.³⁵

1400 – 1450 periyodu genel olarak, Cenevizlilerin Türklerle barış içinde oldukları dönem idi. Bu dönemde Osmanlılar Fetret Devri'ni geride bıraktıktan hemen sonra şiddetli şekilde Macarlarla mücadeleye giriştiler. Bu periyodun ağırlıklı hadisesi, Balkanlarda Türk – Macar hakimiyet mücadelesinin en üst seviyeye çıkması idi. Cenevizliler Türk – Latin barışına her şartta riayet ettiler. Tatarların soygunlarına bile göz yumdular. 1423'te Samsun subaşı orada ölen Cenevizli bir tüccarın mallarını müsadere etmişti. Ceneviz idaresi buna misilleme yapmadan, meseleyi kendi kaynaklarıyla çözdü. Tüccarın varislerinin zararını bir resmî görev karşılığı maaş bağlamak suretiyle karşıladı. Ceneviz, misillemeyi Kefe için tehlikeli bulmuştu. Haksız yere yağmalama, öldürme, kaçırma faaliyetlerine aynen misilleme yapmak çağın yaygın uygulamalarından idi. Ceneviz hukukunda bu bir haktı. Gemisi, kervanı veya şahsi eşyaları haksız yere yağmalanan bir Ceneviz vatandaşının Ceneviz idaresinden misilleme talep etme hakkı vardı. Ceneviz buna müsaade ederse zarara uğrayan vatandaşına nakdi bir yardım yapmazdı. Ancak, bunu uygun görmezse vatandaşının uğradığı zararı bizzat devlet karşılardı. 1400'lü yıllarda Türklerin Cenevizlilere verdiği bu tür zararlar karşısında Ceneviz vatandaşlarının Ceneviz idaresinden talep ettikleri misilleme hakkına müsaade edil-meyerek zararlar devlet tarafından karşılanmıştı. Ceneviz, aynı tavrı Polonya – Litvanya tarafından gelen saldırılar karşısında da göstermişti. Bu, Ceneviz'in varlığını her halükarda barışa borçlu olduğunu, korsanlık ve savaşın Ceneviz varlığı için en büyük tehlike olduğunu göstermektedir. Ceneviz'in bu barış çabalarına rağmen, korsanlık men edilemiyordu. Özellikle Sinop – Trabzon itti-

³⁵ Karpov, s. 38.

fakı ile Kefe ve bağlı şehirlerin yıpratıcı mücadeleleri söz konusu idi. Bu, bir yandan Kuzey – Güney Karadeniz sahilleri arasındaki savaşları ortaya koyuyor, bir yandan da Bizans – Trabzon Rum İmparatorluğu ekseninin Kefe merkezli Cenevizle olan mücadelesini yansıtıyor. Cenevizlilerin, Eflak, İstanbul, Sinop, Trabzon ve Gürcistan kralı I. Alexander (1412 – 43) ve O'nun hakimiyeti altındaki doğu Karadeniz şehirleri ile korsanlık sorunları oluyordu. 1437'de Kefeli tüccara ait bir gemi, Trabzon donanmasına ait gemiler tarafından Batum (Vati)'da yağmalanmıştı. Ceneviz bu tür korsanlıklara karşı çok sert tedbirlere girişiyordu.³⁶

Bu genel tablo çerçevesinde Osmanlı öncesi Latin Karadeniz'i hakkında genel bir yargıya ulaşmak gerekirse, siyasî parçalanmışlığın ticarî ve ekonomik parçalanmaya ve dejenerasyona yol açışının berrak bir örneği ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Karadeniz XV. Yüzyılda tarihinin en büyük siyasî bölünmesine uğramıştır: Güney Karadeniz'de Bizans, Trabzon Rum İmparatorluğu ve bu iki Rum menşeli gücün arasında Ceneviz ve Venedik kolonileri; Kuzey Karadeniz'de ise batıda Macar baskısı, Eflak – Boğdan prenslikleri, kuzeyden inen yeni ve zinde güç Litvanya – Lehistan, Kırım sahillerinde, Kefe merkezinde Ceneviz, daha doğuda, Azak'ta Venedik, 1420'lerde kuruluş sürecine giren ve Cenevizle şiddetli mücadeleye girişen Kırım Hanlığı, iç kesimlerde, zaman zaman sahillerde varlığını hissettiren Altınordu İmparatorluğu, Doğu Karadeniz'de Batum'un kuzeylerine inen Gürcü hakimiyeti ve bunlardan başka otonom karakter arzeden şehir commünleri. Bütün bu parçalı siyasî tablo, yukarıda açıklık buhranlarına yol açan ekonomik sorunlar yaratmıştı.

Karadeniz'in Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezîd zamanında bir Türk gölü haline gelmesinin anlamı her halde bu siyasî tablonun gerçekçi bir gözle değerlendirilmesine bağlı olacaktır. Türklerin Karadeniz'e hakimiyeti, öncelikle Karadeniz'i bir barış denizi haline getirecek ve onu İstanbul ile entegre edecektir. Bu, Karadeniz'in belli bir süre huzur denizi olması sonucunu doğuracaktır.³⁷

Kuruluş döneminde Osmanlılar ile Latinliler arasında adeta zımnî bir antlaşma mevcut idi. Bu antlaşma, iki tarafın kabaca dünya hakimiyetini paylaşmalarına dayanıyordu. Latinliler denizle-re, Türkler ise karalara hükmediyorlar, bu çerçevede iki taraf bir-

³⁶ Karpov, s. 39.

³⁷ Karpov, s. 40.

birlerinin hukukuna ve haklarına riayet ediyorlardı.³⁸ Osmanlılar tarafından plansız olarak gerçekleştirilen Latinlileri rahatsız edici faaliyetler sonrasında ya alınan mevki ve hedefler karşı tarafa iade ediliyor, ya da görüşmeler yoluyla halletmeye çalışılıyordu. Türkler Adriyatik sahillerinde Venedik için büyük önem taşıyan İşkodra limanını zaptetmiş, ancak büyük savaşın kaçınılmaz oluşu nedeniyle iade etmişlerdi. Türkler Akdeniz limanlarını da gayet itinalı bir şekilde tazyik etmişler, Latinlileri karşalarına almamaya özen göstermişlerdi. Bu politikanın zaman zaman göz ardı edilerek Latinlilerle savaşın tercih edilmesi durumlarında Osmanlılar ya direkt mağlup olmuşlar, ya da uzun süren kayıplara maruz kalmışlardı.

Fatih Sultan Mehmet'in Jeopolitik Ufku ve Karadeniz

XIV. yüzyılda Türkler Ege sahillerine ulaştılar, Çanakkale Boğazı'nı aşarak Rumeli'ye ilerlediler. Osmanlı coğrafyası Bursa ve Marmara çevresinde az bir kara parçasından ibaretken, Rumeli istikametinde büyük bir hızla genişledi. Ancak, bu süreçte henüz Anadolu ve Rumeli'yi ayıran, ancak bu iki karayı siyasi açıdan birleştirecek temel unsur olan Boğazlar Latinlilerin kontrolünde idi. Bu hassas vaziyet, Osmanlılar için büyük bir tehlike arz ediyordu. Osmanlılar bu durumda ne Anadolu, ne de Rumeli'deki topraklarına hükmedebilirlerdi. Latinliler büyük bir avantajı ellerinde bulunduruyorlardı.³⁹

Fatih Sultan Mehmet'in tahta oturduktan sonra gerçekleştirdiği faaliyetlerinde gözlemlenen öncelik alanları, onun kapsamlı bir jeopolitik ufka sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Fatih, Ankara Savaşı başta olmak üzere 1448'e kadar etkilerini devam ettiren siyasî ve askerî krizlerin ana sebebinin Osmanlı coğrafyasındaki parçalanmışlık olduğunu görüyordu. Bu coğrafi parçalanmışlık, paralelinde siyasî parçalanmayı da getiriyordu. Bizans, Tanrı'nın eşsiz stratejik ve jeopolitik zenginliklerle donattığı İstanbul merkezinde Balkanlar, Anadolu, Karadeniz sahilleri, Ege ve Akdeniz güçlerini Osmanlı aleyhinde birleştirmede fazla zorluk çekmiyordu. Ankara Savaşı (1402), Osmanlı'yı imparatorluk haline getire-

³⁸ Hess, Paul Rycout'tan naklen, Osmanlıların, "Tanrı'nın denizi Hıristiyanlara, karayı ise Müslümanlara bahsettiği"ne inandıklarına dikkat çeker. Bkz. Andrew C. Hess, *The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries 1453 – 1525*, *The American Historical Review*, Vol. 75, No. 7 (Dec. 1970), s. 1895.

³⁹ Hess, s. 1898.

cek olan süreci bütün birikimiyle yok etmiş, İkinci Kosova Savaşı (1448)'na kadar geçen süre içinde Osmanlı jeopolitiği Anadolu ve Balkanlı güçlerin İstanbul marifetiyle Osmanlı karşısında organize oluşuna göre şekillenmişti.

Bu zarureten dolayıdır ki, Türkler XV. yüzyılın başlarından itibaren İtalyanlara karşı bir donanma vücuda getirmeye gayret ettiler. Bu yönde önemli gelişmeler kaydettiler. Ancak, Latinlilerin Boğazlara egemen olmasına engel olabilecek bir donanmaya henüz sahip değildiler. Varna (1444) ve II. Kosova savaşlarının kesin sonuçları bile ne Avrupa Haçlılarını, ne Bizans'ı, ne de Latinlileri caydıracak bir etki yapabilmişti. Bizans, Balkanlar ve Avrupa, giderek daha büyük çapta bir işbirliği ruhuna yöneliyor, Türkler karşısında bir biri ardına seferler yapıyordu. Fatih Sultan Mehmet'in siyasi vizyonunu kazanması, 1440 – 48 arasında Haçlı – İslam alemi arasında cereyan eden ölümcül mücadeleler sırasında gerçekleşmişti. Fatih'in, İstanbul jeopolitiğini elinde tutan Bizans'ı birinci hedef haline getirmesinin sebebi bu idi. Osmanlılar bütün dünyanın karalarına hükmetmeler bile, İstanbul'a sahip olamadan gerçek bir hakimiyete sahip olmuş sayılamazlardı.⁴⁰

Bizans'ın klasik Latin – Osmanlı denge stratejisini bozması, XV. asır boyunca yakalayabildiği en önemli başarı idi. Selanik yüzünden başlayan Türk – Latin ittifakı, Venedik'in Osmanlılarla zımnen mevcut olan barış haline son vermiş, 1440'larda Macarların kumandasında şiddetlenen Osmanlı - Haçlı savaşlarında Türk karşıtı cephede yer almasına yol açmıştı. Türkler, ilk kez bütün Haçlı alemini karşılarında bulunca üst üste mağlup olmuş ve Edirne - Segedin Antlaşması'nın ağır şartlarına razı olmuştu. Haçlılar bu önemli avantajlarla yetinmemiş, Varna ve II. Kosova muharebelerine giden süreci başlatmışlardı. II. Mehmet, bu buhranlı yıllarda Haçlıların Edirne'yi alacağı endişesi içinde yapılan tartışmaları yakından izlemiş, başkentin Haçlı işgaline uğrayacağı endişelerini bizzat hissetmişti. Bu süreçte II. Mehmet, babası II. Murat'ın donanmasızlığın verdiği zafiyetle boğazı geçebilmek için Bizans'tan yardım istemesi, Bizans'ın bu zafiyeti istismar etmesini yakından izlemiş, tahta geçiş geçmez icraatını bu noktadan başlatma kararı almıştı.⁴¹

⁴⁰ Hess, s. 1899.

⁴¹ Fatih, Hisar'ın yapımının ertelenmesi hususunda İmparator'un ricasını getiren Bizans elçisine şu cevabı vermişti: "Siz babamın boğazı geçmek için ne zorluklara katlandığını bilirsiniz; babamın İstanbul Boğazı'nı geç-

Fatih Sultan Mehmet, stratejik hedeflerini jeopolitik gerçeklere göre planlamıştı. O, önce Anadolu ve Rumeli'nin parçalanmasını kaçınılmaz kılan, bu iki istikametteki siyasî güçleri Osmanlı aleyhine örgütleyen Bizans'ı ortadan kaldıracaktı. Bu amacına ulaştıktan sonra Boğazlara kesin hakimiyet kuracak, Ege ve Karadeniz'i Türk jeopolitiği içine dahil edecekti. Fatih, akabinde Akdeniz'e egemen olacaktı. Bu hedefler, onun zihninde adeta bir fikri sabit halinde kalmış, onun bütün hayatı bu amaçları gerçekleştirmeğe adanmıştır. Osmanlıların gerçek anlamda Karadeniz politikası gütmesi Fatih Sultan Mehmet'le başladı. Fatih Sultan Mehmetle birlikte Osmanlılar, Balkanlar, Anadolu ve çevresinde daha önce Bizans, Selçuklu ve Moğollara ait olan hakimiyet alanlarında mevcut bulunan boşluğu doldurdular. Bu boşluğun mevcudiyeti sırasında arızî Timur felaketi haricinde büyük bir engelle karşılaşmayan Osmanlılar, Fatih zamanından itibaren Akkoyunluların şiddetli muhalefeti ile karşılaştılar. Trabzon Rum imparatorluğu ile hem akrabalık ilişkisine sahip hem de siyasî bir ittifak içinde bulunan Uzun Hasan (1453 – 78), Timur İmparatorluğu'nun dağılışından sonra İran üzerinde ortaya çıkan boşluğu doldurmaya yöneldi. Osmanlıların önemli rakibi Karamanlılar, Akkoyunlu ve Mısır'daki Memluk Devletleri ile Osmanlılara karşı yakın ittifak içinde idi.⁴²

Fatih Sultan Mehmet, II. Kosova Meydan Muharebesi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun önceliğini merkezî alana, yani deniz politikasına kaydırmış, böylece yakın planda Bizans'ı, dolaylı olarak ise onun asli sahipleri durumunda bulunan Venedik ve Ceneviz'i hedef seçmiştir. Bu yönüyle, İstanbul'un muhasarası sırasında Osmanlıların savaştığı aslî güç Latinliler idi. Fatih idaresinde Osmanlılar, uzak batıda Macarlar ve uzak kuzeyde Lehistan – Litvanya devletlerinin rekabeti ile mücadele ettiler. Macarlar Eflak, Lehistan – Litvanya birleşik krallığı ise Moldavya'yı Osmanlılardan kopararak kendi vassalları yapma mücadelesi veriyor-

---

memesi için imparatorun kadirgaları istikşafatta bulunuyordu; ben ise daha çocuktum. Edirne'de oturuyor ve Macarların gelmelerini bekliyordum; Macarlar ise Varna civarındaki yerleri yağma ediyorlardı ve bu hale imparatorunuz her gün seviniyor ve Müslümanlar ızdırıp çekiyorlardı; çok büyük tehlikelerle pederim Boğazı geçer geçmez Anadolu kalesinin karşısına diğer bir kale yaptıracağına yemin etti ise de bunu yerine getirmeye muvafak olamadı; Allah'ın inayeti ile bunu ben yapmak istiyorum.” Bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, Ankara 1982, s. 460.

⁴² Kortopeter, s. 88.

lardı. Fatih Sultan Mehmet'in merkezî hedefi, tek başlarına bile Boğazları tehdit edebilen Venedik ve Ceneviz'i merkezî deniz sahalarından uzaklaştırmak idi. Bütün iktidarını bu merkezî ideal etrafında yoğunlaştırmıştı. İstanbul'u fethetmek düşüncesi, bunun için Rumeli Hisarı'nı yaptırması, Karadeniz sahillerinin fethi, tersaneye gerekli ağırlığın verilmesi, hep merkezdeki bu Latin tehlikesinin bertaraf edilmesine yönelikti. Bizans aslında yoktu. Onu sömürgeleştirmiş bulunan Latinliler vardı.⁴³ Bu Latinli güçler Bizans'ı devam ettirerek kendi varlıklarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Latinliler, Adariyatik, Ege, Karadeniz sahillerindeki bütün Bizans limanlarını koloni haline getirmiş bulunuyorlardı.⁴⁴

II. Murad zamanında Venedik mağlup edilmesine rağmen Osmanlı Devleti bu safhada bir kara devleti idi. Fatih bunun farkında olup, hızla Osmanlı Devleti'ni bir deniz gücü haline getirmeye yöneldi. Kritovoulos, Fatih'in bu çabasını şöyle anlatıyor: "Deniz üstünlüğünün kendisi için temel olduğunu bilen Sultan kadırgaların inşa edilmesi emrini verdi...Bu nedenle denizlerin kontrolünü elde etmeye karar verdi." Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra Ege ve Karadeniz sahillerini fethetmeye yöneldi. Bu, daha başından itibaren fiili olarak mevcut bulunan Osmanlı karşıtı koalisyonu üst düzeyde aktif hale getirdi. Bu suretle, bir yanda Osmanlılar, diğer yanda Latınlılar ve onların müttefikleri durumundaki Anadolu beylikleri, Balkan prenslikleri, Trabzon Rum İmparatorluğu, Akkoyunlu İmparatorluğu ve diğer devletler karşı karşıya geldiler. Osmanlılar ve karşılarındaki cephe arasında cereyan eden uzun süreli savaş, aslında bir dünya savaşı idi.

Fatih, 1453'ten 1460'a kadar İstanbul'u yeniden iskân etmek, Venedik'i Balkanlar, Ege Adaları ve Yunanistan'dan çıkarmak ile uğraştı. Fatih, Ege Denizi'nde, Türk sahillerinin ve Boğazların güvenliğine yönelik bir strateji uyguladı. Rodos üzerinde baskı kurarak kuvvetlerini Enez, Midilli ve diğer yakın adalar üzerinde yoğunlaştırdı. Ege adalarının işgali Papa ve diğer güçler üzerinde büyük tesir uyandırdı. Papa Calixtus Ege Adalarını geri almak üzere bir donanma gönderdi. Türk - Latin deniz savaşları doruk noktasına tırmandı.⁴⁵ Fatih, Boğazların savunmasını güçlendirip Ege Denizi'nde İtalyanlara yardım merkezi olarak hizmet eden büyük üsleri saf dışı etmek suretiyle İtalyanları zayıflattı. Bu suret-

⁴³Turan, s. 29.

⁴⁴Turan, s. 30.

⁴⁵Ege'de Türk - Latin deniz muharebeleri için bkz. Tansel, s. 232 vd.

le Karadeniz'in fethi için ortam hazırды. Doğu ve Batı'daki Osmanlı rakiplerinin ittifaka yönelmeleri, Karadeniz'in fethini zorunlu kılıyordu.⁴⁶

Güney Karadeniz'de üç önemli güç merkezi bulunuyordu. Bunlar, Cenevizlilerin elindeki Amasra, Candaroğullarının elindeki Sinop, bu ilin doğusundan Gürcistan'a ve Trabzon'un güneyinden İç Anadolu'ya uzanan çizgide Trabzon Rum İmparatorluğu idi. Bu üç siyasî güç, İstanbul'un düşüşüyle sıranın kendilerine geldiğini fark edip başkent Diyarbakır'dan Osmanlı'ya karşı her alanda rakip diğer büyük Türk devleti Akkoyunlularla temasa geçtiler. Trabzon Rum İmparatorluğu ile Akkoyunlular arasında evlenme yoluyla akrabalık tesis edildi.

Osmanlılar, 1456'da Trabzon Rum İmparatoru Kalo Yuhannes'i vergi ödemeye mecbur ettiler. Bu olay, Trabzon – Diyarbakır ittifakını çabuklaştırdı ve zorunlu kıldı.⁴⁷

Trabzon'la Diyarbakır'ı yakınlaştıran siyasî faktörlerin dışında önemli ölçüde kültürel ve içtimâî bağların da mevcut olduğu tespit edilmiştir. Çepni Sancağı bünyesinde toplanmış olan Kürtün ve Giresun'un halkının Kızılbaş oluşu, Akkoyunluları Trabzon ve çevresine yakınlaştıran bir faktör olarak görülmektedir. Çepniler, Karadeniz'e ilki XIII, ikincisi XIV. yüzyılda gerçekleşen iki dalga halinde geldiler. Çoruh vadisinin batısından Sinop'a kadar uzanan sahada yayılma mücadelesi veren Çepnilerle Trabzon Rum İmparatorluğu arasında şiddetli mücadeleler cereyan etti. Çepniler, özellikle Trabzon, Giresun ve Kürtün bölgelerinde nüfus yoğunluğu gösterecek boyutta yerleştiler.⁴⁸

1340 – 1514 yılları arasında hüküm süren Akkoyunlular Devleti'nin asli kuvvetlerinden birini de Çepniler teşkil ediyordu. Çepniler, Uzun Hasan zamanında, beyleri İlaldı idaresinde Akkoyunlu hizmetine girmişlerdi. Bunların, Giresun'un da dahil olduğu Doğu Karadeniz Çepnileri olduğu belirtiliyor.⁴⁹

Çepniler, Akkoyunlu Devleti'nde gördükleri hizmetleri Safevi-

⁴⁶ Kortopeter, s. 89.

⁴⁷ Kortopeter, s. 90.

⁴⁸ Çepni Türkmenleri ile Trabzon Rum İmparatorluğu arasında cereyan eden mücadeleler için bkz. Rustam Shukurov, "Two Waves of Nomadic Migration in the Pontos in the Thirteenth – Fourteenth Centuries.", *Uluslar arası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2006, Sayı: 1, s. 29 – 44.

⁴⁹ Hanefi Bostan, *XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 311, 312.

ler zamanında da sürdürdüler. Safevilerdeki Çepni nüfus da yine Trabzon ve Giresun civarından gidenlerden oluşuyordu. I. Selim'in tahta geçisi zamanındaki kargaşa ve Sünnî – Alevî mücadelelerinde bu bölge nüfusunun Safeviler tarafından değerlendirildiğine arşiv bilgileri tanıklık ediyor. Tahrir defterlerinde yer alan kayıtlara göre, Kızılbaşlar gelip Kürtün yöresindeki ahaliyi zorla götürmekte idiler.⁵⁰

Bunların Safevî ordusunda istihdam edilmek üzere götürüldüklerinden şüphe yoktur. Buradan anlaşıldığına göre, bu bölge halkı Safeviler için çok önem taşıyordu. Buradan gönüllü olarak Safevî hizmetine gidenlerin olduğu da şüphe götürmez. Safeviler, aynı sosyo – kültürel yapıya sahip halktan yararlanmak için onları zorla götürmüşlerdi. Çepniler göçebe bir Türk boyu olup Anadolu'da XIX. yüzyıla doğru yerleşik hayata geçişini tamamlamışlardır. Osmanlı öncesinde Trabzon bölgesi Çepnileri Alevî olup "İran Şahlarını mabut gibi tanımaktaydılar." M. Fuat Köprülü de Trabzon Çepnilerinin Sünnî beylerinin hakimiyetinde sonradan Sünniye geçtiklerini belirtir.⁵¹

Osmanlı Devleti'nin Karadeniz sahillerini fethetmesi, Papa III. Calixtus'u harekete geçirdi. Calixtus, Franciscan Lodovico da Bologna'yı Trabzon ve Gürcistan'a gönderdi (1456). Papa, bu elçisi vasıtasıyla Haçlı Seferi'nin organize edilmesini teklif ediyordu. Uzun Hasan'ın Doğu Anadolu'nun en önemli gücü olduğu-

⁵⁰ Bostan, s. 313.

⁵¹ Bostan, s. 316. Trabzon'un yüksek kesimlerinde hala Kızılbaşlık izlerine tesadüf edilmektedir. H. Bostan, Çepnilerin XV. – XVI. yüzyıllarda %1'ini altına düşüklerini tespit etmekte, ancak hemen ardından, Çepnilere karşı uygulanan zorunlu asimilasyonun izlerini yansıtan arşiv kayıtlarını vermektedir. Bostan'ın verdiği arşiv kayıtlarına göre, Giresun Kalesi dizdarı, 1550 tarihlerinde "Kızılbaşlık töhmetiyle mahbus olan" bazı kimseleri serbest bırakmıştı. 1550 tarihlerinde Giresun kadıları saraya mektup gönderip, Kürtün ve Giresun'da "Kızılbaşlık (melahide) töhmetiyle hapse atılanların bir kısmının ehl-i sünnet ve'l-cemaattan olduklarını" belirtiyorlardı (Bostan, s. 317). Görülüyor ki, ahalinin bir kısmı sadece Kızılbaşlık suçundan hapse atılıyorlardı. Tirebolu'ya tabi Taşlıca köylerinde de Kızılbaşların kadınlı erkekli içki içip "fisk-ı fücür"da buldukları hakkında 1590 tarihli bir kayıt bulunmaktadır (Bostan, s. 317). Buradan da, Alevilerin aslında ayin olarak yaptıkları ibadetlerinin "fisk-ı fücür" olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Kürtün Kazası Çepnilerinin bir kısmının Kızılbaş olduğu ve bunların bir kısmının, Amasya Sulhu akabinde 1555'te İran'a göçtüğü hakkında kayıtlar bulunuyor (Bostan, s. 319).

nu fark eden Franciscan, Uzun Hasan'ı da ziyaret etti.⁵² Uzun Hasan'ın Rum eşi Despina Osmanlı karşıtı cephe yaratma konusunda Papa'nın adamına yardımcı oldu. Candaroğulları ve Karamanoğulları, zaten bu kampın tabii bir üyesi idiler. Bu ittifak oluşumu Fatih'in dikkatinden kaçmadı. Bu ittifakın kesin bir neticeye oluşturmaya fırsat tanımayan Fatih, 1461'de Amasra, 1462'de Sinop'u zaptetti. Aynı yıl Akkoyunlularla sıcak savaş yaşandı. Akkoyunluların elinde bulunan Koyulhisar zaptedildi. Uzun Hasan'ın annesi Sare Hatun, müzakerelerde Trabzon'a yardımcı olunmayacağı garantisini vererek Osmanlı - Akkoyunlu gerilimini azaltmaya çalıştı. Trabzon'un Akkoyunlu desteği olmadan Osmanlı isteklerine boyun eğmesi ve istenilen imtiyazları tanınması kaçınılmaz idi. Trabzon, sulh ile teslim oldu (1461).⁵³

Osmanlıların Uzun Hasan'ı kontrol etmesi, Akkoyunluların hedeflerini Karakoyunlu ve Gürcistan'a yönlendirmelerine neden oldu (1461). Osmanlı karşıtı cephe 1473'te nihai şeklini aldı. Bu tarihlerde Akkoyunlular da gücünün doruğuna varmıştı. Aynı yıl, Venedik, Akkoyunluları ateşli silahlar, teçhizat ve personelle takviye etme işini üstlendi. Fakat, Uzun Hasan'ın güçleri Kıbrıs karşısında üslenmiş olan Venedik yardım gemilerine ulaşarak yardım malzemesini elde etme başarısı gösteremediler. 12 Ağustos 1473'te ceyreyen eden Otlukbeli Savaşı'nın kaderini Osmanlı ateşli silahları tayin etmiş, Akkoyunlular büyük bir mağlubiyete uğramıştı. Bu galibiyetten sonra artık Osmanlıların güney Karadeniz sahillerindeki fetihleri teminat altında idi.⁵⁴

Balkanların son noktasında son Hristiyan karakolu' durumunda olan Boğdan, Büyük Stefan (1457 - 1503) zamanlarında Tuna, Prut ve Turla (Dinyester) ağzlarının zengin gümrük kaynaklarını tasarruf ediyordu. Başlıca üretim olan tahıl ve hayvan, Venedik, Macaristan, Polonya - Litvanya tarafından büyük talep görüyor ve Karadeniz çevresinden bu ülkelere rahatça nakledilebiliyordu.⁵⁵ Büyük Stephen, Türk tehdidi karşısında Polonya ve Macaristan'la etkili bir işbirliğine yöneldi. Hunyadi'nin ölümünden (1456) sonra Macaristan'ın merkezî gücü zayıflamış, bundan istifade eden Stephen, Karadeniz'in en önemli limanı Kili'yi ele geçirmişti

⁵² Kortopeter, s. 90.

⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1983, s. 55; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1925, s. 290 - 293.

⁵⁴ Uzunçarşılı, II, s. 101; Kortopeter, s. 90.

⁵⁵ Kortopeter, s. 91.

(1467).1470'de Papa marifetiyle gerçekleştirilen Haçlı seferinin ilk görüşmeleri onun teşviki ile Kili'de yapılmıştı. Bu görüşmelere Trabzon Rum İmparatorluğu ve Akkoyunlu Devletlerininin diplomatları da katılmıştı. Stephen, 1475'de Boğdan'ı zaptetmek üzere yürüten Türk ordusunu kılıçtan geçirdi. Bunun akabinde bizzat Fatih tarafından yürütülen seferde ağır mağlubiyetle ordusunu kaybetti ve teslim oldu (1476). Bundan sonra Türklerle dost geçindi ve oğluna da Türklerle dost geçinmesini vasiyet etti.⁵⁶

Stephen, Karadeniz'deki Ceneviz ticareti seyrini sürdürdüğü sürece gücünü muhafaza edebilir, Osmanlılarla muharebeye sürdürebilirdi. Karadeniz'de Osmanlı emperyal politikası önünde tek engel Ceneviz kalmıştı. Kefe, Pera'nın düşmesinden sonra Ceneviz ticaret imparatorluğunun başkenti haline gelmişti. Fatih Sultan Mehmet, 1475'te Akkoyunlu, Boğdan ve Venedik ittifakının tehdidini ortadan kaldırdıktan sonra Ceneviz üzerine yöneldi. Kefe merkezli bir ticaret imparatorluğunun sahibi olan Ceneviz, Polonya – Litvanya ile ittifak halinde idi. Kırım Hanlığı'nı Kefe vasıtasıyla istediği tarzda yönlendiriyordu. 1475'de Kuzey Karadeniz'in ve Batı'nın doğudaki en büyük üssü Kefe bağlı kazalarla birlikte zapt edildi. Böylece, Ceneviz ve Venedik'i Kafkasya'ya ve oradan İtil ötesine bağlayan ana irtibat noktası Osmanlı kontrolüne geçti. Batı Karadeniz'de Osmanlıların elde edemediği önemli üsler yalnız Kili ve Akkirman kalmıştı. Bunlar da diğerleri gibi Lehistan, Boğdan, Ceneviz ticari sistemine bağlı Tuna ağzı limanları idi. Fatih şiddetli kuşatmaya rağmen bu iki üssü alamadı. Kili ve Akkirman II. Bayezîd tarafından zapt edildi (1484). Litvanya – Lehistan'ın Karadeniz ağzına ticarî bağıni koparması açısından Kili ve Akkirman'ın zabtu hayati öneme sahiptir. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı tabiiyetine girmesi, bu iki stratejik mevkiin düşmesinde kolaylık sağlamıştı.⁵⁷

Sultan II. Bayezîd, Kili ve Akkirman'ı alarak Boğdan, Macaristan, Tuna havzası, Polonya, Rusya, Karadeniz ve Tatar ülkelerinin anahtarını ele geçirdiğini iddia ediyordu ki, hiçbir abartı yoktur.⁵⁸

⁵⁶ Ayrıntı için bkz. N. Iorga, *A History of Roumania, Land, People, Civilization*, çev. Joseph McCabe, Londra 1925, s. 87 – 90; Öztürk, "1559 – 1563 Erdel – Eflak – Boğdan Olayları ve Dimitry Vişnevetsky", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 17, (2005), s. 61 vd.; Kortopeter, s. 91.

⁵⁷ Kefe için bkz. Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe*, Ankara 2000, s. 23 vd.; Öztürk, "Yerel İdare Açısından Kefe Örneği XVI. yüzyıl", *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Nşr. Erol Özvar – Arif Bilgin, İstanbul 2008, s. 163 – 190; Kortopeter, s. 91 vd.

⁵⁸ N. Iorga, s. 91.

Kili ve Akkirman'ın zabtı, Osmanlı – Lehistan ilişkilerini bozmuştu. Altınordu'nun tasfiyesinden sonra Karadeniz'e inen koridoru kendi toprağı addeden Lehistan, Kili'yi geri almak için harekete geçmişti. Bu hadise, Lehistan – Boğdan ittifakını doğurduğu gibi Lehistan'ı batı ittifakına yaklaştırdı. Lehistan'ın Kili'yi geri almak için giriştiği ilk teşebbüs başarısız oldu(1497). Osmanlıların Macaristan'ı zaptetmesi üzerine Lehistan Osmanlı Barışını tanıdı ve barışın şartlarına riayet etti.⁵⁹

Osmanlıların Güney, Batı ve Kuzey Karadeniz sahillerini kâmiilen zaptetmesinin ardından Çerkes, Abaza ve Gürcistan Karadeniz'ini zaptetmeleri zor olmamıştır. Kırım'ın ve Kefe'nin fethi ile Kerç Boğazı'nın karşısına geçilmiş, Kafkasya ve Kuzey Karadeniz'in iki mühim kapısı Azak ve Taman kaleleri fethedilmişti.⁶⁰ Osmanlılar, güneyde Trabzon, kuzeyde Taman cihetlerinden zorlayarak Karadeniz'in son kavisini de zaptedeceklerdir. Osmanlıların Abaza sahillerini vurması ile ilgili kayıtlar 1451'e kadar inmektedir. Bunların İstanbul'un fethi öncesinde genel psikolojik savaş taktikleri olup olmadığı belli değildir.⁶¹ Trabzon, bir sancak ünitesi olarak XVI. yüzyılın başlarında bir donanma teşkilatına sahip idi. Bu teşkilat, Ortahisar'da meskun azeblerden oluşuyor ve "kapudan" idaresinde bulunuyordu. 1512'de Erzurum'un fethiyle Osmanlı idaresinin Doğu Karadeniz sahillerine yayıldığı görülmektedir. Bu tarihlerden itibaren Trabzon Sancağı, Batum Sancağı ile birlikte Doğu Karadeniz'in hem idarî, hem de ticarî açıdan iki temel ayağını teşkil etmişlerdir. Trabzon ile Batum, Doğu Karadeniz nakliyesinin en temel ayakları idiler. Batum'a tabi Gönnye Kazası'nda tersane bulunuyordu. Bu tersane reisleri her halde kendi tercihlerinden dolayı Trabzon'da ikamet etmeyi tercih ediyorlardı. Ancak, Batum Sancakbeyi'ne yazılan emirde bunların Gönnye Kallesi'nde oturmaları istenmektedir.⁶²

Kuban Havzası, burada büyük çoğunluğu teşkil eden Zik - Çerkes nüfusu ile birlikte Kırım Hanlığı'nın kontrolünde bulunuyordu.

⁵⁹ Bkz. Dariusz Kolodziejczyk, "Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasî ve Diplomatik İlişkiler", *Savaş ve Barış: 15-19. Yüzyıl Osmanlı - Polonya İlişkileri*, Nşr. T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul 1999, s. 22; Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazıklar*, İstanbul 2004, s. 205; Kortopeter, s. 92.

⁶⁰ Bkz. Öztürk, *Kefe*, s. 26 vd.

⁶¹ Kortopeter, s. 93.

⁶² Bostan, s. 57, 58.

Kırım hanlarının bu Çerkes reayası ile geleneksel bir ilişkisi mevcuttu. İtaatten vazgeçen aşiret beyleri, açılan seferlerle itaate zorlanırdı.⁶³

Kanuni Sultan Süleyman, 1546 evvelende, İran'a ikinci büyük seferini gerçekleştirme aşamasında Kafkasya'nın çoklu etnik ve siyasî yapısının doğurduğu belirsizliği ortadan kaldırarak bölgeyi Osmanlılar için güvenli hale getirme ihtiyacı duydu. Zira, İran'a sevkîyat Kafkasya üzerinden gerçekleştirilecekti. Kırım - Kafkasya akıncı güçlerinin İran'a ulaşım hattı buralardan geçiyordu. Osmanlılar, İmereti, Kartli, Meskia (Samtzkhe) gibi yerel Gürcü beyliklerinden oluşan müttefik Gürcü ordusunu mağlup ettiler. Sokhoista'da Basiani mevkiinde cereyan eden bu galibiyet ile Kuzey Kafkasya'dan doğuya, Kakheti'ye uzanan hattı kontrol altına almış oluyorlardı. Osmanlılar, Karadeniz sahilinde Guriya bölgesine daha güçlü bir şekilde 1550 - 1552 yıllarında girdiler. Bu hadiseler XVI. yüzyıl boyunca cereyan eden diğer hadiseler ışığında değerlendirildiğinde askerî amaçlardan daha derin niteliklere sahip olduğu anlaşılıyor. I. Selim'den sonra (1512 - 20) bu bölge üzerinde ciddi bir hareket yapılmamış olup bölge düzenli orduların yürüyüşü için oldukça tehlikeli bir vaziyette idi.⁶⁴

1555-78 arasında Osmanlıların Karadeniz ve Kafkasya ile ilgisinin artmasına yol açan bir çok hadise daha cereyan etti. Moskova Astarhan'ı zaptederek Hazar Denizi'ne indi. İngiltere ve Moskova arasındaki ticarî ilişki bu dönemde başladı. İngiliz - Moskova Kampanyası İran'a müştereken tüccar göndererek buradaki ipek ürünlerinin yükselmesine yol açıyordu. İngiliz yünlü ürünleri, silah ve mühimmatı İran şahının iştahını kabartıyordu. Safevilerin birer ipek üretim merkezi olan Şirvan, Gence ve Doğu Gürcistan'a şiddetle baskı kurması ve kontrol altına almalarının arkasında kesinlikle bu ticarî - iktisadi sebep yatıyordu. Moskova'nın Çerkesleri Tatar esir akınlarından koruma bahanesiyle Kuban ve Terek havzalarına inmesi, Terek Nehri üzerinde kaleler kurmasının sebebi de bu cazip ticarî kaynaklardan yararlanma amacı idi.⁶⁵

Osmanlılar, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Don Boyu'ndan İtil ağzındaki Astarhan'a büyük çaplı bir sefer gerçekleştirdi.

⁶³ Kafkasya ile Kırım Hanlığı arasındaki ananevî kültürel ilişkiler Altınordu Hanlığı dönemlerinde başlayıp Kırım Hanlığı zamanında akrabalık mertebesine ulaşmıştı. Ayrıntı için bkz. Öztürk, *Kazaklar...*, s. 176 vd.

⁶⁴ Kortopeter, s. 93.

⁶⁵ Kortopeter, s. 95.

tirdiler (1569). Bu sefer ağırlıklı olarak İran'ın Kafkasya ve Azerbaycan'a müdahalesine engel olmak için yapılmıştı. Moskova'nın Don ve Kuban boylarına inişi de önemli bir faktör idi.⁶⁶ Astarhan Seferi sonrasında gerçekleştirilen ikinci büyük hareket, İran Seferi idi. 1578 – 90 yılları arasındaki uzun savaş Osmanlıların Kafkasya'ya direkt hakim olması sonucunu doğurdu. İran, bölgede askeri ve siyasi açıdan ikinci mertebeye düştü. Osmanlılar, Hazar Denizi ile Karadeniz sahilleri arasındaki tüm Kafkasya'yı, Gürcistan'ı ve Kuzey Azerbaycan'ı ele geçirdiler.⁶⁷

Osmanlı İmparatorluğu, Karadeniz ve çevresinde kesin bir hakimiyet kurduktan sonra, bu coğrafyanın çok girift, zengin kaynaklarına hükmetti. Ayrıca, Karadeniz bölgesini, farklı kültürel, siyasî ve iktisadî güçlerin etkisinden de uzak tutarak izole etti. Karadeniz'in mutlak Osmanlı kontrolü altına girişinin milletlerarası bakımdan yarattığı tesirler bu noktada belli olmaktadır. Daha önce Karadeniz ve İstanbul ile yakın ve uzaktan iktisadî ilişkisi olan her devlet ve toplum Karadeniz'in Türk gölü olmasından belli ölçüde etkilenmiştir. Macaristan, Polonya – Litvanya, Safevî Devleti, Balkanlı topluluklar, başta Ceneviz olmak üzere Latin ticaret şehirleri bu jeopolitik değişimden etkilenmişlerdi. Venedik ve Ceneviz İstanbul ve özellikle Kefe'nin düşüşünden sonra Osmanlı ile ticarî ilişkilerini, normal bir seviyede sürdürmeye çalıştılar. Venedik, 1463 – 75, 1499 – 1502, 1537 – 40, 1570 – 73 dönemlerinde Akdeniz ticaretinde azalan payını korumak için Osmanlı'yı savaşa zorladı. 1498'de Portekiz'in Afrika'nın güneyini dolaşarak doğuya varması Venedik ipek ticaretine büyük darbe indirdi. Osmanlıların 1516 – 17 Mısır Seferi, Venedik'in ticaretini daha da sınırladı. Macaristan, Balkanlar vasıtasıyla Karadeniz'e açılan koridoru kaybetti. Eflak, Boğdan ve Sırbistan'ın ardından Osmanlı hakimiyeti altına girdi. Mağrur ve güçlü Lehistan - Litvanya monarşik yapısı, Özü, Turla, Prut ağzlarından Karadeniz'e inme fırsatını yitirdi ve meşhur Tatar Yolu bu güç için eski ehemmiyetini kaybetti.⁶⁸

Safeviler, Kafkasya, Anadolu ve çevresinin insan, ekonomik kaynaklarından istifade etme hususunda Osmanlı ile kıyasıyla yarıştı. Karadeniz'e çıkış yollarının kapalı olması, ordularının lojistik destekten mahrum bulunması, Osmanlıların elindeki zengin

⁶⁶ Öztürk, *Kefe*, s. 81 vd.

⁶⁷ Öztürk, *Kefe*, 93 vd.

⁶⁸ Kortopeter, s. 96.

iktisadi, teknik kaynaklardan mahrum bulunması, batı teknolojilerine ve sistemlerine yabancı kalması gibi nedenler yüzünden bu rekabette kaybetti.

Karadeniz dört cihetten Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra tek bir iktisadî ünite halinde İstanbul'un hizmetine girdi. Bu iktisadî ünite, diğer iktisadî ağlarla da bütünleşti. İstanbul, Bartın, Sinop, Küre, Trabzon gibi Liman kentleri; Bayburt, Ankara, Tokat, Bursa gibi bu limanlarla irtibatlı iç Anadolu şehirleri; İzmir, Yunanistan gibi uzak alanlara bağlı şehirler; Kuzey Karadeniz'in Kefe, Azak ve Taman gibi serhat şehirleri arasında buğday, un, darı, piriç, zeytin, üzüm, fındık, ceviz, odun, kereste ticareti yapıyordu.⁶⁹ Kuzey Karadeniz ile Güney Karadeniz ve İç Anadolu kentleri arasında havyar, balık yağı, pastırma, peynir, tereyağı ticareti cereyan ediyordu. Aynı hatlar arasında pamuk, müslin (dülbent), iplik, kirbas, çadır, yorganlık, yorgan, döşek yüzü, battaniye, makrama, destar, mücevveze, kündeği gibi tekstil ürünleri ticareti yapıyordu. Kuzey Karadeniz'in antreposu Kefe ile tekstil ürünleri alanında ilişki içinde olan Anadolu kentleri arasında, Kayseri, Bursa, Kastamonu, İstanbul, Ankara, Samsun, Tosya, Merzifon, Amasya, Küre, Sinop, Bolu, Konya, Karaman, Niğde, Denizli, Uşak, Gördes, Kerpe, Uşak, Niğde, yer alıyordu.⁷⁰ Kefe ve Anadolu kentleri arasında keten, ipeklî, yünlü kumaş; deri ve kürk; baharat, boya şeker; maden ve ürünleri; balık ve ürünleri ticareti gerçekleşiyordu. Azakdenizi, meşhur Mersin balığının en bol olduğu yerlerden biri olup avlanması, kurutulması, et ve yumurtalarının ayrılması, pazarlanması hususî mevzuata tabi idi.⁷¹

Karadeniz jeopolitiği, dinamik bir arka plan halinde İstanbul'u bir dünya iktisat merkezi haline getiriyordu. Bu iktisat, dünya ile kaçınılmaz şekilde entegre olmak mecburiyetinde idi. Karadeniz, kendi sahilleriyle birlikte geniş çerçevede İtil, Baltık Havzası ve Doğu Avrupa'yı ticarî olarak İstanbul'a entegre ediyordu.

İstanbul'un fethi, Osmanlıların bütün Karadeniz ve çevresindeki hakimiyetlerinin bir başlangıcı ve daimi başarısının temel istinat noktası oldu. Evvela Bizans'ın ekonomik refahı ve dengesinin

⁶⁹ H. İnalçık, *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea I the Customs Register of Caffa, 1487 - 1490*(*Studies in Ottoman Documents Pertaining to Ukraine and the Black Sea Countries, Vol. II; Sources of Oriental Languages and Literatures, vol. 21*), s. 121 vd; Öztürk, Kefe, s. 475.

⁷⁰ İnalçık, *The Customs Register...*, s. 122; Öztürk, Kefe, s. 477, 478.

⁷¹ İnalçık, *The Customs Register...*, s. 121 vd; Öztürk, Kefe, s. 479 - 497.

teminatı olan, 13 – 15. yüzyıllarda hemen hemen bütün İtalya Rönesans şehirlerinin imar ve inşasında katkısı olan Karadeniz Jeopolitik Ünitesi, şimdi Osmanlı'nın hizmetine giriyordu.⁷²

Karadeniz, Pax Ottomanika ile birlikte İstanbul mihverinde jeopolitik bütünlük kazandı. Bu jeopolitik bütünlük, önlenemez bir vaziyettir. İstanbul, kendisini temsil edebilecek seviyede politik – askerî bir gücün hakimiyetinde olduğu sürece Karadeniz'in bütünlüğü adeta coğrafi bir determinizm idi. Halil İnalçık, bu illiyeti Kırım – İstanbul arasında vazih bir şekilde kurmuştur. İnalçık, bu hususu şu berrak ifadeyle dile getirir: “Her şeyden önce coğrafi şartlar ve iktisadî şartlar Kırım'ı, en eski çağlardan beri Akdeniz memleketlerine ve bilhassa İstanbul'a sıkı bir şekilde bağlamaktadır. Bu, geçici bir vakıa olmaktan ziyade buranın coğrafi mevkiine bağlı ve kavimlerin, devletlerin değişmesine rağmen bütün tarih boyunca kasliliğini saklayarak bizzat tarihi değişmelerin seyrine tesir eden esaslı bir amil mahiyetinde görünmektedir.” İnalçık, Kırım sahillerinin, jeopolitik bakımdan İstanbul'a bağlı olduğunu, Boğazları kontrol eden siyasî gücün Karadeniz'e de hakim olmasının mukadder olduğunu düşünür.⁷³ Bu jeopolitik gerçeklik, Karadeniz'in dört cephesi için de geçerlidir. Bu yönüyle, Fatih Sultan Mehmet'in başta İstanbul'un fethi olmak üzere hayatı boyunca gerçekleştirdiği faaliyetlerin aslında onun büyük dehasının jeopolitik determinizme teslim olmasından başka bir şey değildir. Fatih, coğrafya bilincini öylesine üst düzeyde tuttu ki, hayatı, sağlığı, ömrü bu gayeye adanmışlığa döndüştü. O, son nefesini muhtemelen İtalya Seferi'nde, İtalya fethi arefesinde teslim etmişti. Böylece, Roma ile birlikte dünya jeopolitiğini İstanbul mihverine entegre edecekti. Belki Roma İmparatorluğu bu kez Osmanlı – Türk hakimiyetinde yeniden tek bir vücut halinde birleşecekti.

Braudel, Karadeniz iktisadi sistemini derinden sarsan iki milletlerarası hadiseye işaret eder. Karadeniz'in bir iç deniz haline gelmesinin Türklerin onu İstanbul'un arka bahçesi yapması hadisesine bağlı olduğu iddialarını sorgulayan Braudel, Türkistan – Astarhan – Karadeniz İpek Yolu hattının daha XIV. yüzyılda kapanmış gö-

⁷² Kortopeter, s. 97.

⁷³ Bkz. İnalçık, “Yeni Vesikalara Göre Kırım'ın Osmanlı Tabiliğine girmesi ve Bir Ahitname Meselesi”, *Belleten*, VIII / 30, (1944), s. 193, 195; Öztürk, *Kefe*, s. 25.

ründüğüne işaret ediyor. Bu hattın kapanması ile Karadeniz'in milletlerarası bağlantısı İran yoluna dönmüştür. İran yolu Karadeniz'i dışlamamış, ancak onu İstanbul'dan koparmıştır. Burada asıl kurban, Türkistan olmuştur. Braudel, bu global değişiklik ile Rusların İtil boyunca örgütlenmeleri arasında ilişki kurar. Kazan ve Astarhan'ın işgaliyle Baltık - Arhangelsk - İtil - Hazar - İran Kuzey Avrupa iktisadî ünitesi arasında da ilişki olduğunu düşünür.⁷⁴ İngilizlerin XVI. yüzyıl ortalarında bu İtil iktisadî sistemi ile çok yakından ilgili olduklarına işaret eden Braudel, onların 1556 - 1581 yılları arasında Akdeniz'den neredeyse kaybolmaları ve Karadeniz'e ilgi duymamalarını Hazar Denizi'ne yönelmelerine bağlar. Her durumda İstanbul Karadenizi dünya iktisadî sistemi içindeki büyük bir bağlantısını yitirmiş olmaktadır. 1582'de Astarhan - Azak İpek yolu hattını yeniden İstanbul'a bağlamak için Türklerle İngilizler arasında cereyan eden girişim sonuç vermedi.⁷⁵

Karadeniz'i saf dışı eden Baltık - Hazar - İran iktisadî ünitesinin doğuşu, aslında global seviyede Portekizlilerin Ümit Burnu'ndan Hindistan ve Orta Asya'ya uzanmalarına karşı bir İngiliz - Alman tepkisiydi? 21. yüzyılın başlarında Karadeniz jeopolitiği bu tarihten itibaren ilişkisini bitirmiş midir? Bu sorulara verilecek kısa cevapları önemsemiyoruz. Ancak, XX. yüzyılın sonları ile XXI. yüzyılın başlarında bu meselenin global boyutta yine dünyanın ilgi odağını teşkil ettiğini ifade edebiliriz. Amerika'nın Hazar Havzası'nı İtil sisteminden kopararak Türkiye üzerinden batıya entegre etmesi ile XVI. yüzyıl jeopolitiği arasında ters bir simetri olduğu görülmektedir. Rusya ve İran'ı global sistemden çıkarma girişimi, bu kez Türkiye'yi global sisteme entegre etmektedir. Bu kez İngiltere kendi kurmuş olduğu, ancak kontrolünden kaçırıldığı sistemin karşısında yer almış görünmektedir. Bu yeni projenin geleceği, Karadeniz, Kafkasya, Rusya, Türkiye ve İran'ın en az yüz yıllık geleceğini belirleyecektir.

Kaynaklar

Balard, Michel, "The Greeks of Crimea under Genoese Rule in the XIVth and XVth Centuries", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 49,

⁷⁴ Braudel, I, s. 61 - 63.

⁷⁵ Braudel, I, s. 120 - 121.

- Symposium on Byzantium and the Italians, 13th – 15th Centuries* (1995).
- Bostan, Hanefi, *XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara 2000.
- Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1989.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1925.
- Decei, Aurel “Bucak”, *Mad. MEB*, İA, II.
- Deletant, Dennis, “Genoese, Tatars, and Rumanians at the Mouth of the Danube in the Fourteenth Century”, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 62, No. 4 (Oct., 1984).
- East, W. G., “The Danube Route – Way in History”, *Economica*, No. 37, (Aug., 1932), s. 321 – 345.
- Hess, Andrew C., “The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries 1453 – 1525”, *The American Historical Review*, Vol. 75, No. 7 (Dec. 1970).
- Iorga, N., *A History of Roumania, Land, People, Civilisation*, çev. Joseph McCabe, Londra 1925.
- İnalçık, Halil, “Yeni Vesikalara Göre Kırım’ın Osmanlı Tabiliğine girmesi ve Bir Ahitname Meselesi”, *Belleten*, VIII / 30, (1944).
- İnalçık, Halil, *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea I. the Customs Register of Caffa, 1487 – 1490*, Harvard 1997.
- İnalçık, Halil, *The Ottoman State: Economy And Society, 1300 – 1600*, Editörler: H. İnalçık – Donald Quataert, Cambridge 1994.
- Karpov, S. P., “New Documents on the Relations between the Latins and the Local Populations in the Black Sea Area (1392 – 1462)”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 49, *Symposium on Byzantium and the Italians, 13th – 15th Centuries* (1995).
- Kolodziejczyk, Dariusz, “Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasî ve Diplomatik İlişkiler”, *Savaş ve Barış: 15 – 19. Yüzyıl Osmanlı – Polonya İlişkileri*, Nşr. T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul 1999.
- Kortepeter, Carl M., “Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 86, No. 2, (Apr. – Jun., 1966), s. 61 – 84.
- Öztürk, Yücel, “1559 – 1563 Erdel - Eflak – Boğdan Olayları ve Dimitry Vişnevetsky”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 17, (2005).
- Öztürk, Yücel, “Osmanlı Karadeniz Hakkında Bir Risale”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13, s. 65 – 92.
- Öztürk, Yücel, “XIII ve XVII. yüzyıllarda Karadeniz Ticareti”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 97, (Ağustos 1995).

- Öztürk, Yücel, "Yerel İdare Açısından Kefe Örneği XVI. yüzyıl", *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Nşr. Erol Özvar – Arif Bilgin, İstanbul 2008.
- Öztürk, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe*, Ankara 2000.
- Öztürk, Yücel, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar*, İstanbul 2004.
- Özveren, Eyüp, "The Black Sea World as a Unit of Analysis", *Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict*, Editör: Tunç Aybak, London – New York, 2001, s. 61 – 84.
- Tansel, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultana Mehmet'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara 1999.
- Shukurov, Rustam, "Two Waves of Nomadic Migration in the Pontos in the Thirteenth – Fourteenth Centuries.", *Uluslar arası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2006, Sayı: 1, s. 29 – 44.
- Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1886'nolu risale.
- Turan, Şerafettin *Türkiye - İtalya İlişkileri*, Ankara 1987.
- Tellioğlu, İbrahim, "Moğol Hakimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (Güz 2006).
- Tuathail, Gearóid Ó – Toal, Gerar, "Problematizing Geopolitics: Survey, Statesmanship and Strategy", *New Series*, Vol. 19, No. 3 (1994),s. 259 – 272.
- Tugay, E. F., *Rusya Tarihi*, I, İstanbul 1948.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1982.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1983.
- Yücel, Talip, *Asya'nın Beşerî ve İktisadî Coğrafyası*, Ankara 1965.